КИРИЛО - МЕТОДИЕВСКИ
НАУЧЕН ЦЕНТЪР - БАН
Вх. № 120 НО-05-05
Дата 21.10.2026

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Добриела Котова,

член на научното жури по конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, обявен в ДВ бр. 61/03.07.2026 г. за нуждите на секция „Кирило-Методиевско книжовно наследство“ – КМНЦ-БАН.

Научното жури е назначено със Заповед № 63 РД-16/23.07.2026 г. на директора на КМНЦ-БАН въз основа на решение на Научния съвет на ИИстИ-БАН от 21.07.2026 г. (протокол № 15, т.1).

Единствен кандидат в конкурса е гл. ас. д-р Иван Иванов Илиев. Депозираната конкурсна документация показва, че изпълнява минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 1 от ЗРАСРБ и отговаря на изискванията по чл. 2, ал. 4.3 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в КМНЦ-БАН.

Кандидатът участва в конкурса с монография (хабилитационен труд), друга монография, 6 студии, 19 статии и глава от колективна монография.

Иван Иванов Илиев завършва специалност „Класическа филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2009 г., а през 2012 г. придобива магистърска степен по българска филология – старобългаристиката в контекста на византийската книжовност. През 2016 г. защитава докторска дисертация в Института за литература при БАН на тема „Тълкуването на Книга на пророк Даниил от Иполит Римски в старобългарската литература“. Между 2009 и 2013 г. е хоноруван асистент по латински език в Софийския университет и преподава английски и старобългарски език в Националната гимназия за древни езици и култури „Константин-Кирил Философ“. От 2015 г. е преподавател по библейски гръцки и латински език в Богословския факултет на Софийския университет. Води избираем курс „Новозаветни апокрифи“ и докторантски кръжок по новозаветен гръцки език, а в други факултети на университета преподава старогръцки и латински език и средновековна старобългарска ботаника. В периода 2018–2020 г. работи и като литературен сътрудник в Института за литература при БАН.

Изследванията на Иван Илиев са насочени към старобългарската преводна книжнина и нейното място в Кирило-Методиевата епоха и в наследилата я традиция. Акцентът пада върху славянските преводи на съчиненията на Иполит Римски „Тълкуване на Книга на пророк Даниил“ и „Слово за Антихриста“. Той ги проучва в съпоставка с византийските първообрази: издирва нови преписи, проследява ръкописната традиция, анализира езика и текста, включително библейските цитати в тях. Особен интерес за него представляват лексикалните съответствия между превод и оригинал, които са в основата на съставените от него двуезични речници-индекси. Друго трайно поле на заниманията му са латинските преводи на житията на св. Петка Търновска и св. Иван Рилски и рецепцията на старобългарската книжнина в западноевропейска среда. Научните му резултати са представени в активна публикационна дейност и в доклади на множество национални и международни форуми. В приложения към конкурсната документация списък са посочени три монографии и 26 студии и статии от периода 2013–2026 г., а те далеч не са пълната му библиография. Освен това Иван Илиев е автор на преводи и на множество онлайн публикации и редактор на три тома. За утвърдения научен авторитет на кандидата говорят стипендията на фондация „Александър фон Хумболт“ (2020–2022), участието му в проекти с национално и европейско финансиране, както и изборът му през 2024 г. за председател на Асоциацията за развитие на университетското класическо образование. Трудовете му са широко цитирани в български и чуждестранни издания.

Представен за рецензиране е хабилитационният труд „Жития на български светци в латинската традиция. Второ, допълнено издание“ (София, 2026, 284 с., ISBN 978-619-284-033-4). Книгата допълва и отчасти преработва едноименното издание на автора от 2020 г. (Благоевград, Университетско издателство „Неофит Рилски“) и е резултат от дългогодишна работа по темата. Идеята за монографичното изследване възниква в рамките на проекта „Гутенберговата революция и българите“ (ЮЗУ „Неофит Рилски“, ФНИ, ДН 10/9), а работата по него продължава с проучвания в библиотеките във Виена, Гент и Льовен и в научния център на Société des Bollandistes в Брюксел.

Трудът се състои от увод, два раздела, заключение, библиография, издания на текстовете с речници и резюме на английски език.

В **увода** (с. 6–9) са посочени обектите на изследването – Житието на св. Петка Търновска в латинския превод на Рафаел Левакович, животът и делото на Иван Гагарин и

руските йезуити и тяхната роля сред Боландистите, както и Житието на св. Иван Рилски в латинския превод на Иван Мартинов. Очертана е и празнотата, която трудът запълва: двата превода, отпечатани в Acta Sanctorum, са споменавани в литературата, но не са анализирани подробно. Въпросът за идентифицирането и датирането на източниците на преводите с право е обособен като отделен изследователски проблем. Заявената цел, „да се хвърли нова светлина върху връзките между източноправославната и католическата традиция и ролята им в предвъзрожденската епоха в България", очертава широка културноисторическа рамка на изследването. Уводът би спечелил от изрично формулирани задачи и методи на анализ, от пояснение как проучването на руските йезуити се свързва с изследването на преводите, както и от кратък преглед на досегашните изследвания.

Първият раздел, **„Житие на св. Петка Търновска в латински превод"** (с. 11–54), започва с подраздела **„Източник на превода на Житието на св. Петка Търновска"** (с. 11–14). Авторът се съгласява с приетото мнение, че Левакович е превеждал по текста, отпечатан в Молитвослова („Сборник за пътници") на Божидар Вукович, т.е. по съкратената от йеромонах Пахомий редакция на Житието от патриарх Евтимий. Като проследява историята на Молитвослова и мястото му в ранното кирилско книгопечатане, Иван Илиев поставя превода в по-широка културноисторическа рамка: Венеция като център на кирилската палеотипия и печатницата на Божидар Вукович и Яков Крайков като „свързващо звено за културното и историческото развитие на балканските народи в трудните моменти на осъзнаването и самоопределянето им" (с. 54). Иван Илиев коригира и едно погрешно твърдение в литературата – Л. М. Риголот не е автор на нов латински превод на Житието, а издател на превода на Левакович.

В подраздела **„Житието на св. Петка Търновска от патриарх Евтимий"** (с. 15–16) Иван Илиев очертава идеологическия фон на творбата. Култът към светицата след пренасянето на мощите ѝ в Търновград от цар Иван Асен II има легитимиращо, сакрално-политическо значение за Второто българско царство и е основната причина за написването на Житието, а изброяването на победите на владетеля свързва държавата с наследието на Първото българско царство и утвърждава значимостта на възстановената патриаршия. Именно идеологическата натовареност на култа и на Житието обяснява широкото му разпространение през Късното средновековие, включително в дамаскинарските сборници, и това, че св. Петка е първата българска светица, чийто образ е включен в старопечатна

книга, а патриарх Евтимий – първият български автор, чиито произведения са отпечатани през XVI–XVIII в. Тази част подготвя един от основните изводи на книгата: Житието на покровителката на Асеневци и на престолния град е текст, „ключов за народностното съзнание на населението“, поради което Левакович основателно се спира на него (с. 19). Интересът към книга с творби на патриарх Евтимий показва, че и под османска власт българите съхраняват националното си самосъзнание и паметта за своето историческо минало (с. 43).

Широк исторически контекст създават подразделите **„Католическите мисии на Балканите и дейността на Рафаел Левакович и Петър Бакшев“** (с. 17–23) и **„Историята на Петър Богдан Бакшев“** (с. 23–31). На фона на активизацията на Римокатолическата църква след Тридентския събор са очертани личностите и дейността на хърватския францисканец Рафаел Левакович и на чипровчанина Петър Богдан. Въз основа на сведенията за съвместната им работа авторът допуска, че идеята за превода вероятно е обсъждана между двамата, и приема датировката на превода между 1638 и 1640 г., предложена от Ив. Дуйчев. Оправдано е отделянето в самостоятелен подраздел на историческия трактат на Петър Богдан, преоткрит през 2017 г. от Л. Илиева и издаден през 2020 г. от Цв. Василев: това „значително откритие хвърля нова светлина на преводите на латински, отнасящи се към славянското културно наследство“ (с. 24).

В подраздела **„История на латинския превод на Житието на св. Петка Търновска“** (с. 32–35) възникването на превода е разгледано в контекста на католическата просветителска програма на Балканите и на политическите намерения, довели до Чипровското въстание, но най-тясно е свързано с усилията на софийския архиепископ Петър Богдан да разшири влиянието на Римската църква сред православните в българските земи. Като отпраща към втората част на книгата (с. 33, бел. 61), авторът допуска, че заслуга Боландистите да стигнат до превода има Иван Мартинов, макар че и по-нататък (с. 104) само потвърждава това предположение, без да го обоснове конкретно. То е напълно правдоподобно, ако се разбира, че Мартинов като участник в подготовката на томовете на Acta Sanctorum е избрал превода от сбирките на Боландистите и го е предложил за обнародване. Сведения за произхода на превода дава бележката на Боландистите към изданието, която авторът цитира и превежда (с. 34, бел. 63). Към превода ѝ бих направила някои уточнения. Изразът suppetit nobis inter Mss. Decessorum nostrorum означава по-скоро,

че преводът им е бил на разположение сред ръкописите на техните предшественици, отколкото че „им е попаднал за разглеждане". От него не става ясно дали са го „открили случайно" (срв. с. 105). Струва ми се, че това сведение заслужава да се обсъди и във връзка с поставения от автора въпрос дали Боландистите са разполагали с превода в печатна книга, или в ръкопис на преводача. Оригиналът, по който е превеждал Левакович, е посочен в бележката като славянски „Хорологий" (Horologium Slavonicum), отпечатан във Венеция през 1547 г. Предаването му в превода като „Молитвослов" до известна степен е тълкуване, макар и обосновано, затова там е добре да остане „Хорологий", т.е. Часослов, който е част от сборника на Вукович. Формулировката „Vita S. Parasceves ex Horologio Slavonico … in latinum translata per P. Fratrem Raphaelem Levacovich" звучи като заглавие или като бележка в полето и вероятно е взета от самия ръкопис на преводача. Именно въз основа на тази бележка, следвайки Л. Илиева, Иван Илиев основателно отхвърля хипотезата за ръкописен източник на превода и заключва, че засега единственият възможен източник е Молитвословът на Божидар Вукович.

Един от приносите на изследването е подразделът **„Щрихи от славянската палеотипика"** (с. 35–45), където подробно е описан и въведен в научно обращение непроученият досега екземпляр на изключително рядкото издание на Молитвослова от 1521 г. в Народната библиотека „Иван Вазов" в Пловдив (Рц 21). По него Иван Илиев издава и славянския текст на Житието на св. Петка, неотбелязано досега в описите на екземпляра. Чрез съпоставка с екземплярите в НБКМ (Rц 527.1) и в Библиотеката на Матица сръбска в Нови Сад (РСр I 3.1) авторът привежда допълнителни аргументи в подкрепа на датировката на това издание на Молитвослова към 1520/1521 г., а не към 1527 г., както е прието в българската наука. Сред тях е запазеният фрагмент от цветното изображение на светицата, идентично с това в други екземпляри на изданието. Поместените след Житието тропар и кондак, общи за трите съпоставени екземпляра, принадлежат на т.нар. видинска редакция на службата за св. Петка и съвпадат с текста в ръкопис от края на XIV в., пазен в манастира Високи Дечани – свидетелство за разпространението на тази редакция в сръбските земи. Самото им включване в Молитвослова пък показва широкото разпространение на култа към светицата на Балканите. Наличието на два екземпляра от 1521 г. в България позволява на автора да заключи, че изданието е добило популярност и по българските земи, като интересът към книга с произведения на патриарх Евтимий показва, че у българите е било

живо „националното чувство и усет за стойността на историческите събития въпреки превратностите на Османското владичество“ (с. 42–43).

В подраздела **„Характеристика на латинския превод“** (с. 46–52) Иван Илиев припомня накратко особеностите на панегиричното житие на патриарх Евтимий, макар и съкратено от Пахомий, с неговата богата библейска образност и „плетение словес“, за да подчертае неизбежната поява на различия между оригинала и превода. Съпоставката аргументирано показва, че Левакович предава точно смисъла на текста, но го подчинява на нормите на латинската литературна проза – с дълги и сложни изречения, чести конюнктиви, спрегнати глаголни форми на мястото на голяма част от причастията и по-често, отколкото предполага славянският текст, употреба на ablativus absolutus. Особено ценни са наблюденията върху лексиката, които Иван Илиев подкрепя с примери от съставените от него речници. От една страна, преводачът търси формални съответствия – в повече от половината случаи запазва граматичния род на съществителните и последователно предава определени словообразувателни типове. От друга страна, латинският текст значително надхвърля оригинала по обем заради синонимите, описателните преводи и добавките, които Иван Илиев свързва със стремежа на преводача да доближи текста до бароковите образци на европейската проза. Така Левакович се очертава като ерудиран книжовник, възпитан в класическата и патристичната реторика, който при все това не променя по същество агиографския характер на оригинала.

В заключителните страници на раздела (с. 52–54) преводът е оценен като важно свидетелство за културния обмен в Европа през XVII в. и като първо по рода си начинание за превод на латински на творба от книжнината на православните южни славяни. Придружено от бележките на Боландистите за средновековната българска история, Житието на покровителката на Асеневци се оказва посредник, чрез който „в средите на западното християнство“ отново се заговаря за българската държавност (с. 53). То е представено и като един от мостовете между отделните вероизповедания на Балканите – идея, която Иван Илиев развива и във втория раздел на книгата.

Вторият раздел, **„Житие на св. Иван Рилски в латински превод“** (с. 55–104), започва с културноисторическия фон на превода, направен от руския йезуит Иван Мартинов. В първия подраздел **„Европа, Руската империя и Просвещението през XIX в.“** (с. 55–59) е очертана обществената и духовната атмосфера, в която се появява кръг руски

интелектуалци, приели католицизма, критично настроени към изостаналостта на Руската империя спрямо Западна Европа и развиващи широка просветителска дейност. Краткият преглед на зараждането и интензивното развитие на славистиката показва нарасналия интерес на западноевропейските учени към славянския свят и състоянието на знанията за него по това време – още един фон за дейността на руските йезуити, сред които са Гагарин и Мартинов.

В подраздела **„Обществото на Боландистите“** (с. 60–62) Иван Илиев отбелязва, че интересът им към славянските извори датира още от XVII в., а техните текстове за покръстването на българите са сред най-ранните опити за критично изучаване на славянското минало в Западна Европа.

Подразделите **„Личността на Иван Гагарин“** (с. 62–65) и **„Творчество и дейност на Иван Гагарин“** (с. 66–71) представят княз Иван Гагарин, водещата фигура в кръга на руските йезуити в Париж, посветил живота си на мисионерството и на идеята за съединение на православната и католическата църква. Към този кръг принадлежи и Мартинов, който заедно с Гагарин основава Славянската библиотека в Париж и сътрудничи в ръководеното от него списание Études, където работи и боландистът В. Де Бук. Така се очертава средата, в която се формира Мартинов и чрез която той е свързан с Боландистите. Точна е оценката на Иван Илиев за Гагарин и Мартинов: целейки едно – привличането на сънародниците си към католицизма, – те всъщност постигат друго, като запознават западната публика с историята и традициите на източноевропейските народи (с. 57, 106).

Централно място в книгата заема Иван Мартинов. От оскъдните сведения за живота му (**„Личността на Иван Мартинов“**, с. 72–73) се очертава образът на една от най-интересните фигури сред руските католици през XIX в., у когото мисионерската ревност се съчетава с истинска научна ерудиция. Голямо достойнство на книгата е подразделът **„Творчеството на Иван Мартинов“** (с. 74–87), в който обширното творчество на руския йезуит е не само подробно представено, но и оценено от гледна точка на мястото му в развитието на славистиката, изучаването на Кирило-Методиевото дело и историята на православната агиография. За първи път в Европа Мартинов прави опис на 29 славянски ръкописа, пазени в Париж (1858), като въвежда единни принципи за описанието им, съобразени с постиженията на славистиката по това време. Макар и „дело на начинаещ изследовател“, описът остава единственият за времето си по-задълбочен преглед на тези

ръкописи (с. 76–77). Убедителни са и изводите на Мартинов за годината на смъртта на св. Методий и за старинността на Италианската легенда. Особено високо Иван Илиев оценява Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus (1863) – първия всеобхватен календар на православните светци, съставен не в православния свят, а в Брюксел от руски йезуит на латински език, „уникален паметник на срещата между западната ученост и източното християнство през XIX век" (с. 80). Включен от Боландистите в Acta Sanctorum, календарът представя пред западната наука голям брой православни, включително български светци. Френският превод на Житието на св. Петка Търновска, направен от Мартинов (1863), и сведенията му за латинското издание свидетелстват, че той е познавал добре текста на Левакович и вероятно е сред инициаторите за обнародването му (срв. с. 33, 104). Навярно примерът на Левакович подтиква Мартинов да преведе и Житието на св. Иван Рилски. Така в негово лице се срещат двата латински превода, които са в центъра на изследването. Не по-малко важни са заслугите му за откриването и представянето на Бдинския сборник и на Парижкия стихирар – принос, който, както отбелязва Иван Илиев, досега не е привличал вниманието на българската общественост (с. 106).

Подразделът **„Св. Иван Рилски и неговото Житие"** (с. 88–90) представя накратко култа към светеца. Важно е заключителното наблюдение, че ролята на култа към св. Иван Рилски и св. Петка Търновска за утвърждаването на Второто българско царство се оказва ключова за издаването на латинските им преводи, макар и в различни културноисторически контексти. Тази мисъл минава като обща нишка през цялата книга.

В подраздела **„Житието на св. Иван Рилски в Стишния пролог"** (с. 91–92) Иван Илиев проследява разпространението на проложното житие в южнославянската и руската ръкописна традиция до Великите чети-минеи на митрополит Макарий и първия московски печатен пролог от 1641 г. Авторът показва и трайния интерес на Мартинов към агиографията на светеца: той съобщава за изданията на Житието от Неофит Рилски и А. Гилфердинг и се опитва да преведе и пространното Житие от патриарх Евтимий. Преводът на проложното житие е датиран между годините на издаване на двата латински превода (1854 и 1858 г.). Тази датировка би могла да се подкрепи и от цитираната по-нататък бележка на Мартинов за сланжтъкъ (бел. 177). Там Супрасълският сборник е посочен като „наскоро издаден" от Миклошич (nuper a se edito), което показва, че бележката е писана не много години след това издание (1851).

Съществен текстологичен резултат е постигнат в подраздела **„Славянските печатни пролози и Житието на св. Иван Рилски“** (с. 93–98). Като проследява промените в текста на Житието в московските печатни пролози от XVII в. – от погрешното предаване на заключителната молитва до съзнателната ѝ „идеологическа“ поправка (болгари же и срьбле – болгары же истреблѧи – нечестивыѧ же истреблѧй) – и съпоставя преписа в Стишния пролог от 1368/76 г. (София, БАН 73) с три руски печатни пролога и с латинския превод, авторът убедително установява, че Мартинов е превеждал по пролог, отпечатан след 1661 г.

С подраздела **„Латинският превод на Житието на св. Иван Рилски от Иван Мартинов“** (с. 99–104) изложението се връща към собствено филологическия анализ. След като представя пространния коментар, с който Мартинов придружава изданието в Acta Sanctorum, Иван Илиев съпоставя преводаческата му техника с тази на Левакович, което досега не е правено. Анализът е по-кратък поради краткостта на проложния текст, но позволява ясни изводи: Мартинов рядко запазва граматичния род на съществителните, често сменя граматичната категория, непоследователен е при предаването на етнонимите, имената и титлите, но пък добавеното име на цар Иван Асен говори за познаване на българската история. Особено интересни са наблюденията върху две неточности, които Иван Илиев обяснява с недостатъчното познаване на българските реалии – най-вероятно съзнателното пропускане на топонима Трапезица, засвидетелстван във всички славянски преписи, и неволната грешка при предаването на сланѫтъкъ („нахут“) с pisum („грах“). Последната е обяснима със състоянието на справочниците по времето на превода, но според автора е показателна за „позагубената връзка със старобългарския език и православната култура, несъмнено предизвикана от влиянието на католицизма върху преводача“ (с. 103). Бележка 177 – собственият коментар на Мартинов към думата, важен за изказаните от Иван Илиев изводи – би стояла по-добре в основния текст. Подобни грешки, „наглед дребни“, очертават културологичния профил на преводача, който се сблъсква с цял кръг непознати за него географски, климатични и културни реалии. При липсата на данни за влияние на западни източници авторът отнася тези грешки към конфесионалната нагласа на преводача и предпазливо допуска, че Мартинов може би никога не е бил православен по убеждения. Защо въпреки това Мартинов посвещава толкова обширно творчество именно на православната традиция, остава открит въпрос, но за българската наука, както подчертава Иван Илиев, по-важен е резултатът от неговите трудове (с. 104).

Направеният анализ убедително обосновава извода в заключението (с. 104–107), че преводът на Левакович показва „повече органична близост до оригинала“ от този на Мартинов. Разликите между тях се обясняват не само с личността на преводачите, но и с отпечатъка на две различни епохи с различно разбиране за същността на текстовете и отразените в тях реалии. Както отбелязва Иван Илиев, взаимоотношенията между Римокатолическата и православните църкви през първата половина на XIX в. досега не са били съществен предмет на изследване в българската историография. Неговата книга допринася за запълването на тази празнота, като разглежда двата латински превода – „първите начинания с подобен характер“ (с. 107) – като свидетелство за интереса на католическата среда към православната агиография.

Изданията на текстовете и речниците (с. 123–282) заемат значителна част от книгата. Житието на св. Петка Търновска е публикувано по пловдивския екземпляр на Молитвослова (Рц 21), по който текстът се издава за първи път, а Житието на св. Иван Рилски – по преписа в Стишния пролог от 1368/76 г. и по московския печатен пролог от 1696 г., заедно със съответните латински преводи. За всяко от двете жития са съставени старобългарско-латински и латинско-старобългарски речник, които съпоставят оригинала с превода и включват не само съответствията на отделните лексеми, но и предаването на цели изрази (напр. ангѣлъ мирьнъ – Angelus pacis, освѧтити благолѣпьно – magnifice sacrata posuerunt). Славянската лексика е нормализирана според Старобългарски речник (т. I–II, ИБЕ-БАН, 1999–2009). От речниците е видно и къде преводачът пропуска дадена дума (отбелязано с номера на пасажа в квадратни скоби), както и кога превежда описателно или с добавки, дума срещу израз (напр. бѣсовати сѧ – daemonia habere у Левакович, вънезапѫ – eссe repente у Мартинов). Речниците позволяват наблюдения и изводи за преводаческата техника на двамата преводачи, каквито прави и самият автор – например че Левакович предава дѣяниѥ с четири латински лексеми (ratio, acta, gesta, operatio; с. 51), докато Мартинов е непоследователен при титлите и имената: цѧрь е два пъти rex и веднъж imperator, а сѫрѣдьць – ту Sardica, ту несклоняемото Sredets или Sredetz (с. 100–101), което потвърждава извода за различния им подход към превода и за неговата историческа обусловеност. В този смисъл те са ценен инструмент за бъдещи изследвания в областта на историческата лексикология и превода.

Хабилитационният труд на Иван Илиев представлява интердисциплинарно изследване на рецепцията на старобългарски агиографски творби в латинската традиция. Сред приносите му бих откроила въвеждането в научно обращение на пловдивския екземпляр на Молитвослова и допълнителните аргументи за датировката на изданието към 1520/1521 г., анализа на преводаческата техника на Рафаел Левакович и Иван Мартинов, досега неизследвана в тази насока, текстологичното установяване на източника на превода на Мартинов, както и изданието на текстовете с четирите двуезични речника. Не по-малко ценно е представянето пред българския читател на делото на Иван Мартинов и на ролята му за въвеждането на паметници от български произход в западноевропейската наука. Не на последно място книгата показва в широк културноисторически контекст как житията на двамата български светци, преведени на латински, стават посредници между православния и католическия свят и напомнят на Западна Европа за българската държавност. Особено перспективен е подходът, при който картината на духовния живот на българите под османска власт – и най-вече на тяхното историческо и народностно самосъзнание – се изгражда през призмата на явленията в западноевропейска среда: кирилското книгопечатане, латинските преводи и интереса на Боландистите към българските светци.

Като пожелание за бъдещата работа бих отбелязала, че интересните наблюдения върху преводаческата техника биха могли да бъдат развити и задълбочени – например чрез по-прецизна класификация на славянските конструкции, предавани с ablativus absolutus, и чрез повече количествени данни, за които съставените речници дават отлична основа.

Първото издание на книгата (2020), също представено в конкурса, е съсредоточено върху езика и стила на двата латински превода, а към изданията на текстовете са приложени двуезични речници-индекси. Продължилото проучване на католическите мисии на Балканите, на Боландистите и на руските йезуити, и най-вече на делото на Иван Мартинов, довежда до второто, значително по-пълно издание.

Кандидатът участва в конкурса и с 6 студии и 19 статии, публикувани в периода 2013–2025 г. на английски (15), български (9) и немски език (1), както и глава от колективна монография. При позоваването на тях следвам номерацията в приложения списък на публикациите. Десет от тях са в издания, реферирани и индексирани в Scopus и Web of Science.

С темата на хабилитационния труд са пряко свързани двуезичният речник към превода на Житието на св. Петка Търновска от Рафаел Левакович (2013, № 26) и статията за културно-просветителската дейност на руските йезуити Гагарин и Мартинов на фона на ранната славистика (2019, № 16). В нея за първи път пред българския читател са представени трудовете на Мартинов, свързани с българския език и история, и тя е в основата на посветените на руските йезуити подраздели в монографията.

Голяма част от публикациите показва трайния и последователен интерес на кандидата към славянските преводи на съчиненията на Ипполит Римски още от времето на дисертационния му труд, издаден през 2017 г. като книга, допълнена с нови извори. В изследванията върху Ипполитовото тълкувание на Книга на пророк Даниил (№ 20, 25) Иван Илиев проследява неговата гръцка и славянска ръкописна традиция. Важен е изводът, че славянският превод най-вероятно е направен в края на IX – началото на X в. по гръцки ръкописи от балканските манастири, а не от столичната константинополска традиция, и е най-близък до гръцкия тип, представен от Метеора 573 (№ 20). С Тълкуването е свързан и кратък фрагмент с името на пророк Даниил, запазен в ръкописи от XIII – началото на XVII в. (№ 21). Съпоставката му с други преводни творби разкрива компилативните техники, чрез които средновековните книжовници създават нов текст, подготвящ читателя за появата на Антихриста. В № 18 (в съавторство с А. Милтенова) разпространението на Ипполитовите съчинения в Русия след 1380–1390 г. е свързано с дейността на митрополит Киприан и с обновения интерес към апокалиптичната литература, предизвикан от монголо-татарските нашествия и падането на Константинопол. В две публикации (№ 13, 17) кандидатът поставя въпроса колко са старобългарските преводи на самата Книга на пророк Даниил и кога са направени, като отделя специално внимание на фрагментите в Изборника от 1073 г. В студията за цитатите от книгата Сусана в Тълковните пророци и в славянската рецепция на Тълкуването той установява поне две различни славянски редакции на епизода (№ 23). Отделно внимание заслужава студията за Книга на пророк Даниил в ръкопис № 105 от Зографския манастир (№ 6). Той съдържа южнославянска компилация, която според Иван Илиев наподобява адаптация или нетипична версия на Хрониката на Йоан Зонара и за която се смята, че е съставена от Константин Костенечки. Сравнението с по-ранните славянски преводи на структурно, стилистично и лексикално равнище показва, че в нея библейската книга присъства в уникална преработка. Тя отразява личния подход и тълкуването на

съставителя и не е известна нито в българската, нито в гръцката традиция, а към студията е приложено и изданието на текста.

На ранния славянски превод на Слово за Антихриста от Иполит Римски са посветени № 3, 9, 11 и 19. Според Иван Илиев Словото и Иполитовото тълкуване на Книга на пророк Даниил най-вероятно са преведени едновременно в България в края на IX – началото на X в., първоначално на глаголица, и обикновено се разпространяват заедно в един кодекс (№ 3, 19). В текстологичната статия (№ 19) той проследява пропуските, добавките и вариантите в славянските преписи и показва близостта им с гръцкия фрагмент в Метеора 573. В № 11 анализира редки и необичайно употребени лексеми, а морската терминология в превода според него свидетелства, че средновековните славяни са имали известен опит с мореплаването. Съпоставката на библейските цитати с паримейника, Тълковните пророци и други ранни преводи показва, че преводачът на Словото не е използвал наличните славянски преводи на библейските книги, а сам е превеждал цитатите, както и че славянските версии на библейските текстове варират в зависимост от функцията на превежданите съчинения (№ 9). В статията за новооткритите славянски ръкописи с двете Иполитови съчинения (№ 3) освен четирите неописани досега ръкописа впечатлява и обхватът на проследената традиция – от XI–XII до края на XVIII – началото на XIX в., когато откъси от двете съчинения все още се преписват в скромна книжка за лично ползване. Към образа на Антихриста Иван Илиев се връща и в статията за възможна антиюдейска следа в него (№ 15), която е още един пример за значението на славянския превод за възстановяването на гръцкия текст. На топоси в библейската и средновековната книжнина са посветени две статии. Ливанският кедър, символ на Божието присъствие, промисъл и сила в Библията и тълкувателната литература, в средновековната българска книжнина става част от концепта за „Христовото дърво“ (№ 2). Проучването на израза мрьзость запоустѣнiя (Дан. 9:27) показва, че в ранните преводи изразът запазва библейския си контекст, но по-късно обозначава всякакви исторически сътресения – чужди нашествия, войни, разрушаване на храмове – и с отрицателна конотация навлиза в българския книжовен език (№ 5). Подобни „топос“ формули улесняват компилирането на историко-апокалиптични текстове, чрез които средновековните книжовници изразяват своята, най-често българска, гледна точка за събитията и пренасят образите на историческите личности в библейската символика. С апокалиптичната литература е свързано и откритото в ръкопис

от средата на XV в. алегорично тълкувание на Еклесиаст 12:3–6 (№ 7, в съавторство с А. Милтенова) – книга, която рядко се цитира в такива творби, но присъства в Иполитовото тълкувание.

Друга група публикации е посветена на старобългарската лексика и лексикография. В тях се проследяват семантиката и употребата на отделни лексеми и концепти (№ 14, 22, 24). Особено интересна е статията (№ 10), в която са обсъдени проблемите при съставянето на гръцко-славянски и славянско-гръцки речници към Слово за Антихриста, чийто гръцки първообраз не е установен. Авторът поставя въпроси като този дали в речника да се включват думи, пропуснати в цял клон от славянската традиция, и как да се отразяват добавките без гръцко съответствие. Той стига до извода, че това е един от редките случаи, в които съобразяването със славянския превод „is a must“ при подготовката на критическото издание на гръцкия текст.

Съставянето на двуезични речници-индекси е трайна част от работата на Иван Илиев – от речника към латинския превод на Житието на св. Петка (2013, № 26) до хабилитационния труд. Старобългарско-гръцкият речник към Тълкуването на Книга на пророк Даниил (2017), подготвяните речници към Слово за Антихриста (вж. № 10) и речниците към латинските преводи на житията на св. Петка и св. Иван Рилски са не само обективна основа за изучаването на преводаческата техника в две различни посоки – от гръцки на старобългарски и от славянски на латински, но и ценен източник за историческата лексикология и лексикографията, за историята на книжовния език и на богословската и библейската терминология, за текстологията и реконструкцията на гръцките първообрази.

Широтата на научните интереси на кандидата личи и от статията за делото на св. св. Кирил и Методий между Изтока и Запада (№ 8, в съавторство с А. Рабус). Студията върху отношенията между Катул и Лесбия в неговата поезия (№ 4) и преводът с бележки на „Дневникът на Етерия. Peregrinatio ad Loca Sancta“ (2019) разкриват солидната му класическа подготовка. Анализът на почти всички свързани с Лесбия стихотворения показва усета му към поетическия текст и умението да го тълкува: интерпретацията на чувствата през призмата на обществените и личните възприятия в Античността е съчетана с внимателна съпоставка на българските преводи и със собствени буквални преводи на две стихотворения. В главата от колективната монография паралелният латински текст и коментарът на библейските и топографските реалии представят Иван Илиев като опитен

преводач на късноантичен латински текст. Иван Илиев участва и в проекти в областта на дигиталната хуманитаристика – Scripta Bulgarica и „Южните и източните славяни: разнообразие и взаимодействие на писмените култури XI–XX век“. Опитът от тези проекти е обобщен в № 12 (в съавторство с А. Милтенова). Най-новата му студия в съавторство с Е. Томова (№ 1) цели да провокира дискусия за подходящ английски термин за концепта „възпитание“, за който в английския няма една обща дума. Чрез теоретичен разбор и сравнителен диахронен и анахроничен анализ на ключовите педагогически термини в старогръцки, латински и старобългарски и в историческото развитие на английския език авторите предлагат новообразувания термин alumnation (от лат. alo), наред с cultivation и formation.

Както хабилитационният труд, така и останалите публикации на Иван Илиев допринасят съществено за изучаването на старобългарската преводна книжнина, нейната ръкописна традиция и рецепция, за историята на книжовния език и неговата лексика, както и за осмислянето на културноисторическия контекст на книжовните и религиозните явления – от средновековните есхатологични представи до връзките между православния и католическия свят. Двадесет и една от студиите и статиите са самостоятелни, а съвместните (№ 7, 8, 12, 18) са тематично свързани с основните му изследователски интереси. Всички представени трудове са оригинални изследвания, задълбочени разработки на собствени идеи, издържани в строго научен стил, и в тях **няма следи от плагиатство**. Справката за приносите отразява постигнатото от кандидата в представените трудове.

Като заявявам още веднъж своята висока оценка както за хабилитационния труд, така и за цялостната научна дейност на гл. ас. д-р Иван Иванов Илиев, **убедено предлагам на уважаемото научно жури да го избере на академичната длъжност „доцент“** в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, за нуждите на секция „Кирило-Методиевско книжовно наследство“ на КМНЦ-БАН.

21.10.2026 г. Доц. д-р Добриела Котова